

Hanna Popowska-Taborska

Pięćdziesiąt lat badań kaszuboznawczych w Polskiej Akademii Nauk

Acta Cassubiana 6, 279-291

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HANNA POPOWSKA-TABORSKA

PIĘCDZIESIĄT LAT BADAŃ KASZUBOZNAWCZYCH W POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Inicjatywa wszczęcia w Polskiej Akademii Nauk¹ dużych prac zespołowych nad kaszubszczyzną wyszła od profesora Zdzisława Stiebera. Już w roku 1954 na I Konferencji Pomorskiej w Gdańsku wygłosił on referat *Stosunek kaszubszczyzny do dialektów Polski lądowej*², który legł u początków prac nad *Atlasem językowym kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*. Kaszuby już od dawna przyciągały uwagę badaczy i wiedza o tej szczególnej peryferii Słowiańszczyzny była dość rozległa³. Tym razem jednak chodziło o zakrojoną na niespotykaną skalę pracę zespołową, mającą trwać wiele lat i przynieść możliwie najpełniejszy opis istniejących układów językowych. Kolejne tytuły zaprojektowanego zadania (*Atlas Pomorza Nadwiślańskiego*, *Atlas Pomorza Lewobrzeżnego*, ostatecznie: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*), z reguły włączające do badań sąsiadujące z Kaszubami dialekty północnopolskie, mówiły o zamiarze zbadania kaszubszczyzny w możliwie najszerszym kontekście językowym. W miarę postępujących dociekań tłem porównawczym stawał się coraz częściej cały obszar słowiański.

Prace te rozpoczęły się w tak zwanej Pracowni Kaszubskiej Zakładu Językoznawstwa (później Słowianoznawstwa) PAN, który z biegiem czasu przekształcił się w Instytut Słowianoznawstwa (obecnie Instytut Sławiastyki) Polskiej Akademii Nauk. Artykuł stanowi częściowo skróconą, partiami zaś rozbudowaną, wersję opracowania przygotowanego do księgi jubileuszowej *Pięćdziesięciolecie slawistyki w Polskiej Akademii Nauk*.

Z. Stieber, *Stosunek kaszubszczyzny do dialektów Polski lądowej*, [w:] *Konferencja Pomorska (1954)*, Prace Językoznawcze, PWN, Warszawa 1956, s. 37-48.

Zob. w związku z tym K. Nitsch, *Historia badań nad dialektami północnej Polski*, [w:] *Konferencja pomorska (1954)*, s. 11-20; E. Kamińska, J. Pałkowska, *Z historii badań nad gwarami kaszubskimi*, „Rocznik Gdański”, 1956/1957, s. 342-392. Prace te nie zawierają jeszcze jednak wielu istotnych danych dotyczących badań kaszubszczyzny w XVIII i XIX wieku. W latach późniejszych piszącej te słowa udało się dorzucić szereg istotnych danych do historii tych badań, o czym niżej.

Rozpoczęte w 1954 roku prace nad *Atlasem językowym kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*⁴ poprzedziła penetracja terenowa, mająca na celu wytypowanie do badań wsi z dawna osiadłych a także wykreślenie zasięgu dawnego osadnictwa kaszubskiego⁵. Ankieta objęto 104 wsie kaszubskie oraz 82 wsie reprezentujące dialekty północnopolskie (przede wszystkim dialekty Krajny, Borów Tucholskich i Kociewia, ponadto parę wsi północnowielkopolskich, kujawskich, chełmińskich i malborskich). Ponieważ naczelnym zadaniem było dotarcie do najstarszych warstw językowych, dających obraz układów możliwie najdawniejszych, badania przeprowadzano głównie u informatorów najstarszych i wyłącznie we wsiach z ludnością z dawna osiadłą. Nie znaczy to, by na obszarach doskonale zachowujących gwarę (a do takich zaliczyć wypadało przede wszystkim Kaszuby i północno-zachodnią Krajnę) nie korzystano też z odpowiedzi pokolenia średniego lub młodszego. Dawały one możliwość wykrycia szeregu interesujących różnic, świadczących o stałym wewnętrznym rozwoju badanych dialektów. Przeprowadzona w ten sposób penetracja doprowadziła do wytyczenia współczesnych granic dawnego zasiedlenia kaszubskiego i krajniackiego, które zwycięsko oparło się napierającej z zachodu i północy germanizacji.

Zebrane materiały potwierdziły zauważony już uprzednio fakt wielkiego zróżnicowania kaszubskiego obszaru dialektalnego. Ogólnie biorąc, tereny położone najdalej na północ i północny zachód zachowały największą ilość interesujących archaizmów językowych, nawiązujących do wymarłych już w czasach najnowszych gwar Słowińców znad jeziora Gardno i Łebsko. Obszary sytuowane bardziej na południowy wschód uległy licznym wpływom dialektów przyległego Kociewia i Borów Tucholskich, a także polskiego języka literackiego. Liczne mapy Atlasu wykazują drogi innowacji wypierających starsze kaszubskie cechy językowe na północne i zachodnie krańce badanego obszaru.

⁴ *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, oprac. przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN, t. wstępny oraz t. I-VII pod kier. Z. Stiebera, t. VIII-XV pod kier. H. Popowskiej-Taborskiej, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1964-1978 (dalej skrót: AJK). Udział autorski: K. Handke (wszystkie tomy), E. Kamińska-Rzetelska (t. wstępny oraz t. I-IX), M. Korytkowska (od t. VIII), J. Majowa (wszystkie tomy), E. Masłowska (t. XV), H. Popowska-Taborska (wszystkie tomy), J. Siatkowski (tom wstępny), Z. Topolińska (t. wstępny oraz t. I i II), E. Wrocławska (od t. V), J. Zawadzka (od t. XII), J. Zieniukowa (wszystkie tomy). Tom wstępny zawiera dane na temat metod zbierania materiału, kwestionariusz AJK, opis stosowanej pisowni fonetycznej, wykaz i charakterystykę punktów AJK, a także artykuły dotyczące granic obszaru objętego ankietą i wewnętrznych podziałów dialektalnych (wraz z mapą). Każdy z tomów podstawowych (I-XIV) składa się z 50 map wraz z komentarzami, ponadto poszczególne zagadnienia uzupełniają często mapy syntetyczne (łącznie w tomach tych zaprezentowano 700 map jednostkowych i zbiorczych oraz 95 map syntetycznych).

⁵ Por. podsumowanie przeprowadzanych przez eksploratorów AJK penetracji terenowych w: Z. Topolińska *Aktualny zasięg zwartego obszaru dialektów kaszubskich*, „Rocznik Gdański”, 1958, XV/XVI, s. 3-9; teŹe, *Zwarty zasięg dialektów kaszubskich w świetle najnowszych badań dialektologicznych*, „Rocznik Gdański”, 1958/1959, s. 319-324; por. teŹ *Granice obszaru objętego ankietą AJK*. [w:] AJK. tom wstępny. Wrocław 1964, s. 221-240.

Zgodnie z naczelnym celem badawczym komentarze do map ukazują omawiane zagadnienie na szerszym tle słowiańskim. W wypadku map leksykalnych (t. I-VI) podają informacje o zasięgu badanego wyrazu w dialektach polskich i (w miarę możliwości) również na pozostałym słowiańskim obszarze językowym. Przekazują też dane na temat poświadczeń tych słów w staropolszczyźnie i we wcześniejszych kaszubskich zbiorach leksykograficznych, ponadto zawierają interpretację etymologiczną mapowanych wyrazów oraz ich szczegółowy zapis fonetyczny. Syntezą tych opisów stały się liczne artykuły autorek Atlasu omawiające leksykę kaszubską w bardzo różnorodnym kontekście⁶; zaś w „Studiach z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” powstał cykl *Na marginesie prac nad AJK* (VII-XVIII, 1967-1979), w którym przedstawiona została specyfika kaszubskich zasięgów leksykalnych, wybrane problemy słotwórcze, fleksyjne i fonetyczne oraz dzieje i etymologie poszczególnych wyrazów kaszubskich; tu również Z. Topolińska publikowała gwarowe teksty kaszubskie wraz z komentarzem fonologicznym.

Słotwórcze i fleksyjne mapy Atlasu (t. VII-XII) potwierdziły archaiczność północno-zachodniej peryferii kaszubskiej i wykazały związki rozwojowe ze staropolszczyzną. W tomach tych zaczęły powstawać różnego typu mapy syntetyzujące, w pełniejszym stopniu ukazujące stopień natężenia opisywanego zjawiska na poszczególnych obszarach. Coraz bardziej widoczne zaczęły się stawać możliwości wykrywania metodą geografii lingwistycznej określonych tendencji morfologicznych, jak również zaznaczały się uzależnienia poszczególnych formacji od określonych procesów fonetycznych. Komentarze do tych map przybierały charakter monograficznych ujęć poszczególnych zagadnień, gdyż podawały z reguły historię analizowanych zjawisk, ustosunkowywały się do wcześniejszych opracowań tematu oraz zawierały opis materiału w ujęciu syntetycznym⁷.

Przedstawienie na mapach systemowych faktów fonetycznych (t. XIII i XIV) wymagało analizy całego materiału zawartego w kartotece Atlasu. Zgrupowane tu

⁶ Por. m.in.: *Leksykalna problematyka obszaru objętego ankietą AJK*, [w:] AJK, Suplement do tomów I-VI, Wrocław 1969, s. 7-36; K. Handke, *O niektórych leksykalnych paralelach kaszubsko-łużyckich*, „Slavia Occidentalis”, 1974, XXXI; H. Popowska-Taborska, *Charakter i formy ekspansji nowego słownictwa na tereny Kaszub i dialektów sąsiednich*, Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, 1970, XV, s. 111-118; teźże, *Z problematyki badawczej nawiązań leksykalnych (na materiale kaszubsko-południowosłowiańskim)*, „Rocznik Sławistyczny”, 1975, XXXVI, s. 3-16; teźże, *O niektórych paralelach kaszubsko-wschodniosłowiańskich*, „Slavia Orientalis”, 1974, XXXI, s. 85-91.

⁷ Por. też inne prace autorek AJK dotyczące szeroko pojętej morfologii kaszubskiej, jak np.: J. Majowa, *Odzaimkowe formacje słotwórcze w kaszubszczyźnie*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 1991, XXVII, s. 25-32; H. Popowska-Taborska, *Slovinsko-kašubskoe okončanie roditel'nogo padeža edinstvennogo čisla mužskogo i srednogo roda neličnych mestoimenij i prilagatel'nych*, [w:] *Russkoe i slavjanskoje jazykoznanie*, Moskva 1972, s. 227-24; J. Zieniukowa, *Liczebniki w grupach nominalnych z rzeczownikami rodzaju męskiego osobowego i męskiego nieosobowego w dialekcie kaszubskim*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 1983, XXI, s. 143-157.

zostały zarówno cechy archaiczne, charakterystyczne głównie dla obszarów północno-zachodnich, jak zjawiska typowo kaszubskie oraz fakty obrazujące nowsze tendencje fonetyczne. Tomy te zawierają największą liczbę map syntetyzujących.

Stanowisko kaszubszczyzny w świetle problematyki fonetycznej dodatkowo i szczegółowo opracowane ponadto zostało przez Jadwigę Majową w obszernym artykule opatrzonym w sześć map syntetycznych ukazującym omawiane zjawiska na szerszym tle północno-zachodniosłowiańskim⁸.

Końcowy t. XV zawiera szereg artykułów podsumowujących (m.in. stan akcentu w gwarach kaszubskich oraz słowotwórczą, fleksyjną i semantyczną problematykę obszaru objętego ankietą AJK), zobrazowanych 38 dodatkowymi mapami. Tom ten przynosi również bogaty zestaw wykazów i indeksów, ułatwiających poruszanie się po tej wielotomowej edycji.

Jednym z istotnych wyników prac nad AJK jest wiele ustaleń metodologicznych i nowych rozwiązań w dziedzinie geografii lingwistycznej⁹. Najbardziej jednak godny podkreślenia jest fakt, że na mapach Atlasu ukazany został stan z lat 1954-1962, czyli – z dzisiejszej perspektywy – materiał całkowicie już historyczny¹⁰. Uwidocznione na mapach AJK układy są dziś szczególnie cennym dokumentem dla rekonstrukcji językowej przeszłości badanych obszarów.

W ścisłym związku z pracami nad AJK pozostaje opublikowany w roku 1961 zbiór artykułów *Słownicy, ich język i folklor*¹¹, będący rezultatem wyprawy odbytej w sierpniu 1959 r. przez pracowników Zakładu Słowianoznawstwa PAN do słowińskich Kluk. Opis resztek zachowanego tu dialektu zawiera m.in. artykuły Z. Topolińskiej (*Słowiński system fonologiczny w świetle najnowszych zapi-*

⁸ J. Majowa, *Kaszuby i obszary dialektów sąsiednich jako tereny oddziaływań językowych bieguna zachodnio- i wschodniolechickiego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 1978, XVII, s. 145-182.

⁹ Por. w związku z tym na przykład artykuł zespołowy autorek AJK *Zastosowanie geografii lingwistycznej do badań słowotwórczych (na podstawie północno-zachodniopolskich faktów dialektalnych)*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 4, Językoznawstwo, Warszawa 1972, s. 89-100; K. Handke, H. Popowska-Taborska, *Geografia lingwistyczna jako metoda badawcza*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria V, Językoznawstwo, Warszawa 1978, s. 41-47.

¹⁰ Obecnie terenowe zapisy eksploratorów AJK znajdują się w Instytucie Sławistyki PAN w Warszawie (w formie kartoteki ułożonej według kolejności pytań kwestionariusza) oraz w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie (w postaci zeszytów stanowiących zapisy z poszczególnych wsi). Taki podział tych archiwalnych materiałów był możliwy dzięki temu, że w czasie ankiety terenowej posługiwano się specjalnymi perforowanymi zeszytami, umożliwiającymi sporządzanie od razu, za pomocą kalki, dwóch egzemplarzy zapisów. Znajdujące się w kartotece AJK materiały wyekscerpował również w całości F. Hinze. Zostały one przez niego wkomponowane w przygotowany przezeń ciąg dalszy słownika F. Lorentza, por. F. Lorentz, *Pomoranisches Wörterbuch*, II-IV, fortgeführt von Friedhelm Hinze mit Unterstützung des Zakład Słowianoznawstwa der Polnischen Akademie der Wissenschaften, Akademie Verlag, Berlin 1968-1975.

¹¹ *Słownicy, ich język i folklor*, Zeszyty Problemowe Nauki Polskiej XXII, Materiały z Konferencji Słowińskiej Komitetu Językoznawczego i Komitetu Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1961, ss. 109.

sów ze wsi Kluki Smółdzińskie), E. Kamińskiej-Rzetelskiej (*Problematyka onomastyczna słowińskiej wsi Kluki na podstawie materiałów zebranych latem 1959 r.*), K. Handke (*O nazwie słowińskiej wsi Kluki*).

Z wartości i niepowtarzalności zanikającego na naszych oczach archaicznego kaszubskiego materiału językowego zdawał sobie sprawę Zdzisław Stieber również wówczas, gdy apelował o jak najszybsze opublikowanie **Bernarda Sychty** *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*¹², dzieła znanego dziś i cenionego w całym świecie slawistycznym. Jako redaktor *Słownika* profesor Stieber powierzył bliższy wgląd w prace wydawnicze Hannie Popowskiej-Taborskiej. Wieloletni kontakt z tym niezwykle kaszubskim leksykografem dał bardzo wiele zarówno piszącej te słowa¹³, jak też całemu zespołowi opracowującemu AJK¹⁴.

W roku 1978, z okazji zakończenia prac nad AJK, zorganizowana została w Warszawie przez Instytut Słowianoznawstwa PAN **druga Konferencja Pomorska**, mająca na celu podsumowanie badań dokonanych w latach 1954-1978¹⁵. Referaty dotyczyły przede wszystkim prac językoznawczych dotyczących Pomorza, dokonano też przeglądu projektowanych i będących w toku badań pomoroznawczych.

W trakcie prac nad Atlasem, choć niezależnie od nich, powstały też **inne opracowania dotyczące kaszubszczyzny**, w tym pozycje książkowe:

– H. Popowskiej-Taborskiej, *Centralne zagadnienie wokalizmu kaszubskiego. Kaszubska zmiana $\epsilon > i$ oraz $\check{i}, \check{y}, \check{u} > \text{ə}$* , wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1961, ss. 127 + 20 map;

– Z. Topolińskiej, *Stosunki iloczasowe polsko-pomorskie*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1964, ss. 126;

– tejeż, *A Historical Phonology of the Kashubian Dialects of Polish*, Mouton, The Hague – Paris 1974, ss. 190¹⁶;

– E. Rzetelskiej-Feleszko, *Dawne słowiańskie dialekty województwa koszalińskiego. Najstarsze zmiany fonetyczne*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1973, ss. 310;

¹² B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław 1967-1976.

¹³ Por. w związku z tym *Z dziejów prac leksykograficznych ks. dr. Bernarda Sychty. Fragmenty listów autora Słownika kaszubskiego i kociewskiego do Hanny Popowskiej-Taborskiej*, „Pomerania”, 1983, nr 3, s. 1-12; *Listy ks. doktora Bernarda Sychty (w związku z 10. rocznicą śmierci)* [publikacja listów B. Sychty do H. Popowskiej-Taborskiej pisanych w latach 1962-1982], „Pomerania”, grudzień 1992, s. 29-31. Oryginały tych listów zostały ofiarowane przez H. Popowską-Taborską Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

¹⁴ W październiku 1999 r. zorganizowana została w Instytucie Slawistyki PAN konferencja nt. „Słowiańskie słowniki gwarowe” ze szczególnym uwzględnieniem dorobku leksykograficznego ks. Bernarda Sychty; zob. *Słowiańskie słowniki gwarowe*, pod red. H. Popowskiej-Taborskiej, *Prace Slawistyczne* 110, wyd. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 2000, ss. 298.

¹⁵ Rezultat obrad zawarty został w zbiorze *Konferencja Pomorska (1978)*, *Prace Slawistyczne* 12, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa 1979, ss. 190.

¹⁶ Pierwszy opis rozwoju fonologicznego kaszubszczyzny opracował Z. Stieber w książce *Rozwój fonologiczny języka polskiego*, wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1952, s. 91-94.

HANNA POPOWSKA-TABORSKA

– H. Popowskiej-Taborskiej, *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980, ss. 110 + 8 ilustracji.

Porównaj również :

– H. Popowskiej-Taborskiej, *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje, zabytki, słownictwo*, wyd. Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie i Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Wejherowskiej, Gdańsk 1987, ss. 271 (przedruk 36 artykułów wydanych w latach 1957-1984, poświęconych dziejom kaszubszczyzny, jej zabytkom i słownictwu) oraz tejże, *Szkice z kaszubszczyzny. Leksyka, zabytki, kontakty językowe*, Prace Komisji Językoznawczej Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1998, ss. 277 (przedruk 47 artykułów opublikowanych w latach 1986-1997, poświęconych kaszubskiej leksyce ze szczególnym uwzględnieniem leksykografii i problemów etymologicznych).

Z zainteresowań kaszubszczyzną i jej miejscem w rodzinie języków zachodniosłowiańskich zrodziły się badania nad językową przeszłością Pomorza Zachodniego. Utworzony w Instytucie **Zespół Onomastyki Słowiańskiej** (E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma) skoncentrował się na rekonstrukcji pierwotnego słowiańskiego nazewnictwa na Pomorzu Zachodnim. Prócz cyklu monografii poświęconych tematyce zachodniopomorskiej¹⁷ powstała też popularna książka E. Rzetelskiej-Feleszko *Pomorze Zachodnie. Nasz język dawniej i dziś*¹⁸. Ukoronowaniem symbiozy onomastyki z dialektologią jest wydana w 1996 r. książka E. Rzetelskiej-Feleszko i J. Dumy *Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych*, opatrzona mapami rekonstruującymi zjawiska fonetyczne i słowotwórcze utrwalone w nazewnictwie pomorskim oraz wyposażona w alfabetyczny wykaz wyrazów pospolitych i imion własnych występujących w tym nazewnictwie¹⁹.

W październiku 1981 r. odbyła się w Warszawie zorganizowana przez Instytut Słowianoznawstwa PAN sesja naukowa poświęcona pamięci zmarłego 12 października 1980 r. profesora Zdzisława Stiebera. Sesja ta rozpoczęła stały cykl tzw. **Konferencji Stieberowskich** organizowanych w Instytucie w odstępach dwuletnich przez uczniów i najbliższych współpracowników Profesora. Tematyka tych konferencji z reguły wiązała się z zainteresowaniami badawczymi wielkiego pol-

¹⁷ E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Nazwy rzeczne Pomorza między dolną Wisłą a dolną Odrą*, Zakład im. Ossolińskich, Wrocław 1977, ss. 238; tychże, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Środkowego*, Wrocław 1985, ss. 341 + 16 map; tychże, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1991, ss. 283 + 16 map. Por. również wydaną w Niemczech w serii *Hydronymia Europaea* pracę E. Rzetelskiej-Feleszko, *Die Zuflüsse zur Ostsee von der Weichselmündung bis zur Persante*, Stuttgart 1987 oraz J. Dumy, *Die Zuflüsse zur unteren Oder und zur Ostsee bis zur Persante*, Stuttgart 1988.

¹⁸ E. Rzetelska-Feleszko, *Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego. Nasz język dawniej i dziś*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986, ss. 184.

¹⁹ E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1996, ss. 343.

skiego slawisty i w jakimś stopniu kontynuowała Jego myśl naukową. Z dziesięciu odbytych Konferencji Stieberowskich tematyce Pomorza w szczególności sposób poświęcone zostały sesja siódma (*Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, red. J. Zieniukowa, Warszawa 1997, wyd. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, seria *Język na pograniczach*, ss. 394) oraz dziesiąta (*Języki mniejszości i języki regionalne*, red. E. Wrocławska i J. Zieniukowa, Warszawa 2003, ss. 555; por. również wspomnianą wyżej konferencję dotyczącą *Słowiańskich słowników gwarowych*). Znamienne jednak, że również w większości pozostałych tomów stanowiących pokłosie tych konferencji znajdujemy artykuły poświęcone językowym problemom kaszubszczyzny²⁰.

Specjalny nurt badań dotyczył tak zwanych **językowych zabytków kaszubskich**, czyli druków i rękopisów noszących wyraźne ślady ogólnopolskich wzorców językowych z widocznymi jednakże kaszubizmami fonetycznymi, morfologicznymi i leksykalnymi²¹. Językową problematyką związaną z tym piśmiennictwem zajmowała się J. Zieniukowa²², J. Zawadzka²³ i H. Popowska-Taborska. Ta ostatnia odnalazła odpis zaginionych *Przysiąg słowiańskich z Wierzchocina* pochodzących z lat 1706-1722 oraz opublikowała drugą część zabytku, szczególnie interesującą pod względem językowym²⁴. Z wielu pozostałych prac H. Popowskiej-Taborskiej dotyczących piśmiennictwa kaszubskiego wymienić przede wszystkim należy: *Uwagi o języku Perykop smoldzińskich* (*Język Polski*, XLVIII, 1968, s. 33-40), *Zakres i charakter oddziaływania literackiej polszczyzny na teksty powstałe*

²⁰ Por. m.in.: K. Handke, *Oboczność b : v w gwarach kaszubskich i sąsiednich*, [w:] *Studia Linguistica memoriae Zdzisłai Stieber dedicata*, Prace Slawistyczne 31, Wrocław 1983, s. 67-77; J. Majowa, *Kaszubsko-słowiański przyimek pře – znaczenie i funkcje*, [w:] *Paralele w rozwoju słownictwa języków słowiańskich*, pod red. H. Popowskiej-Taborskiej, Prace Slawistyczne 71, Wrocław 1989, s. 203-208; E. Wrocławska, *Problem wpływu niemieckiego na kategorię nomina actionis w tekstach słowiańskich i kaszubskich*, [w:] *Słowiańskie pogranicza językowe*, pod red. K. Handke, seria *Język na pograniczach*, Warszawa 1992, s. 215-218; H. Popowska-Taborska, *Zmiany semantyczne w starszej warstwie słownictwa kaszubskiego*, [w:] *Procesy rozwojowe w językach słowiańskich*, pod red. J. Zieniukowej, Prace Slawistyczne 99, Warszawa 1992, s. 137-144.

²¹ Szczegółowo o pracach na ten temat zob.: H. Popowska-Taborska, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna – Kaszëbizna*, red. naukowy E. Breza, Opole 2001, s. 70-80; teże, *Zabytki kaszubskie językowe*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2002, s. 244-246; teże, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego. Dokonane w wieku XX znaleziska i opracowania*, [w:] *Badania kaszuboznawcze w XX wieku*, pod red. J. Borzyszkowskiego i C. Obracht-Prondzyńskiego, Gdańsk 2001, s. 301-305.

²² J. Zieniukowa, *Die Sprache des „Altkauschubisches Gesangbuche” und der „Schmolsiner Perikopen”*, „*Zeitschrift für Slawistik*”, XIV, 1964, s. 1969; teże, *Polszczyzna tekstów religijnych z obszaru dialektu słowiańskiego spisanych między XVI a XVIII wiekiem*, [w:] *Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku*, red. H. Wiśniewska i Cz. Kosyl, Wrocław 1984, s. 113-121.

²³ J. Zawadzka, *Uwagi o języku rękopiśmiennego dodatku do smoldzińskiego egzemplarza Krofeya*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 1977, XVI, s. 137-147.

²⁴ H. Popowska-Taborska, *Przysięgi słowiańskie z Wierzchocina*, [w:] *Stowińcy, ich język i folklor*, Zeszyty Problemowe Nauki Polskiej, XXII, s. 87-107.

HANNA POPOWSKA-TABORSKA

na Pomorzu w wieku XVI-XVIII (*Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku*, Wrocław 1984, s. 101-111), *Polszczyzna rot przysiąg Pomorza Zachodniego początków XVII wieku (Polszczyzna regionalna Pomorza 4*, Warszawa 1991, s. 19-23), *Pomorska polszczyzna utrwalona w dziele Szymona Krofeja (Polszczyzna regionalna Pomorza 7*, Warszawa 1996, s. 7-22), *O pomorskich przysięgach lennych z początku XVII wieku raz jeszcze (Polszczyzna regionalna Pomorza 8*, Warszawa 1998, s. 7-12c), „*Ćwiczenia Katechizmowe*” z 1758 roku na tle wcześniejszych druków kaszubskich („*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, 2000, XXXVI, s. 83-95), *Szymon Krofej i Michał Pontanus – niełatwa kwestia autorstwa kaszubskich zabytków* („*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, 2001, XXXVII, s. 89-97), *Aliae Cantiones sacrae współprawnie z Małym Katechizmem Michała Pontanusa* („*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, 2002, XXVIII, s. 51-56).

Prace związane z kaszubszczyzną znajdujemy również w ośmiu tomach *Pol-szczyzny regionalnej Pomorza*²⁵, stanowiących pokłosie konferencji pod tym samym tytułem zorganizowanych przez prof. Kwirynę Handke we współpracy z Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. W wyniku wzmożonej penetracji zbiorów archiwalnych (badaniom poddano rękopiśmienne i drukowane piśmiennictwo XVI-XVIII w.) odkryto wiele interesujących dokumentów i zabytków rzucających światło na językowe dzieje Pomorza, w tym również na zasięg i zakres językowych oddziaływań kaszubszczyzny.

Jako całkiem oddzielną dziedzinę badań wymienić należy **historię kaszubskiej leksykografii**²⁶. Do samych jej początków udało się dotrzeć H. Popowskiej-Taborskiej, która zanalizowała osiemnastowieczny drukowany kaszubski materiał leksykograficzny²⁷ oraz archiwalne rękopiśmienne osiemnastowieczne kaszubskie zestawy leksykalne²⁸. Szereg prac poświęciła ona również kaszubskiej leksykografii wieku XIX²⁹. Odnalazła, opracowała i wydała znajdujący się w Archiwum

²⁵ *Polszczyzna regionalna Pomorza (Zbiór studiów)* pod red. K. Handke, t. I, Wejherowo 1986; t. II, Wrocław 1991; t. III, Wrocław 1989; t. IV, Warszawa 1991; t. V, Warszawa 1993; t. VI, Warszawa 1994; t. VII, Warszawa 1996; t. VIII, Warszawa 1998.

²⁶ Szczegółowo o pracach na ten temat zob.: H. Popowska-Taborska, *Leksykografia kaszubska*, [w:] *Kaszubszczyzna – Kaszëbizna...*, s. 243-255; teŝe, *Leksykografia*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny...*, s. 122-129; W. Boryś, *Kaszubska leksykografia i badania słownictwa kaszubskiego w XX wieku*, [w:] *Badania kaszuboznawcze w XX wieku...*, s. 280-287.

²⁷ H. Popowska-Taborska, *Słownictwo kaszubskie w osiemnastowiecznych porównawczych słownikach języków Europy i Azji*, „*Rocznik Sławistyczny*”, 1994, XLIX, 1, s. 41-46; teŝe, *Raz jeszcze o materiałach kaszubskich w „Słownikach porównawczych języków i narzeczy Europy i Azji”*, „*Rocznik Gdański*”, 1998, LVIII, I, s. 163-171; teŝe, *Słownictwo kaszubskie w osiemnastowiecznej książce Karla Gottloba von Antona*, „*Rocznik Gdański*” (w druku).

²⁸ H. Popowska-Taborska, *Oryginalna wersja „Kaszubskiego słowniczka” Karla Gottloba von Antona*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, 1998, XXXIV, s. 146-156. (Wcześniej opisał te materiały F. Hinze w: „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, 1955, V, s. 146-156).

²⁹ Por. m.in.: H. Popowska-Taborska, *Przyczynki do dziejów dziewiętnastowiecznej leksykografii kaszubskiej*, „*Rocznik Gdański*”, LIII, 1993, I, s. 125-132; teŝe, *Dzieje kolejnych wydań kaszubskiego*

Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu rękopiśmienny zbiór wyrazów zapisanych przez Mrongowiusza w roku 1826 w czasie jego podróży do Głównicy i Cecenowa³⁰, dotarła też do znajdującego się w tymże Archiwum rosyjsko-kaszubskiego słownika Floriana Ceynowy, przesłanego przezeń w roku 1850 Rosyjskiej Akademii Nauk³¹.

Nowym przedsięwzięciem leksykograficznym jest przygotowywany w Instytucie Slawistyki PAN w Poznaniu **Słownik gwarowy tzw. Słowińców kaszubskich**³², mający stanowić tezaurus zaginionej mowy północno-zachodniego krańca kaszubszczyzny. Włączone do niego zostały słowińskie materiały leksykalne ze zbiorów A. Hilferdinga, F. Lorentza, M. Rudnickiego, poszerzone o zapisy po II wojnie światowej, rejestrujące już tylko proces wymierania języka. Dzięki ujednoczeniu pisowni oraz opracowaniu polskiej wersji znaczeń prezentowanego słownictwa przyszli badacze zyskają w nim źródło pomocne w dalszych dociekaniach nad kaszubską leksyką.

Prace nad leksyką kaszubską mają w Instytucie bardzo bogatą tradycję, zapoczątkowaną komentarzami do leksykalnych map AJK oraz serią „Z kaszubskich studiów leksykalnych”, stanowiącą część cyklu „Na marginesie prac nad AJK” (o czym wyżej)³³. Część z tych prac dotyczy semantyki wyrazów kaszubskich i ich znaczeniowych ewolucji³⁴, inne rozpatrują widoczne w kaszubszczyźnie starsze

Słowniczka P. I. Prejsa, „Slavia Occidentalis”, 1993/1994, 50, s. 135-142; teźże, Kaszubskie materiały leksykalne w słownikach Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza, „Studia z Filologii Polskiej i Słowińskiej”, 1995, XXXII, s. 53-68.

³⁰ H. Popowska-Taborska, *Nieznany autograf kaszubskiego Słowniczka K.C. Mrongowiusza*, [w:] *Studia kaszubsko-słowińskie. III Konferencja Słowińska, Łeba-Gdańsk 1995*, s. 47-54. Por. teź teźże, *Dwa autografy kaszubskiego Słowniczka Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza*, „Rocznik Gdański”, 1996, LVI, z. 2, s. 93-101.

³¹ H. Popowska-Taborska wyd. i opr. (wspólnie z N. Perczyńską) F. Ceynowa, *Eine kleine Sammlung kaschubischer Wörter, welche eine größere Ähnlichkeit mit der russischen als mit der polnischen Sprache haben*, [w:] *Słownik Floriana Ceynowy*, Biblioteka Kaszubska, Wejherowo – Rumia – Pelplin 2001, s. 131-205; tamże: H. Popowska-Taborska, *Rosyjsko-kaszubski słownik Floriana Ceynowy widziany oczyma językoznawcy*, s. 133-166.

³² *Słownik gwarowy tzw. Słowińców kaszubskich*, red. Z. Sobierajski, zespół autorów: Z. Sobierajski, M. Trawińska, wyd. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, t. I (A-Ć), Warszawa 1997.

³³ Szczegółowo o pracach na ten temat zob. H. Popowska-Taborska, *Leksyka kaszubska*, [w:] *Kaszubszczyzna – Kaszëbizna...*, s. 257-265; teźże, *Leksyka*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny...*, s. 117-121; W. Boryś, *Kaszubska leksykografia i badania słownictwa kaszubskiego w XX wieku*, [w:] *Badania kaszuboznawcze w XX wieku...*, s. 287-300. Por. teź bibliografię prac dotyczących kaszubskiej leksyki do roku 1996 sporządzoną przez H. Popowską-Taborską w: H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowińskim*, Warszawa 1996, s. 341-381.

³⁴ Por. opartą w znacznym stopniu na materiale kaszubskim książkę E. Masłowskiej *Derywacja semantyczna rzeczowników ekspresywnych*, „Prace Slawistyczne”, 73, Warszawa 1988; por. teź H. Popowskiej-Taborskiej, *Procesy innowacyjne w leksyce kaszubskiej*, „Z polskich studiów slawistycznych”, seria VIII, Warszawa 1992, s. 195-200, teźże, *Archaiczna wobec literackiej polszczyzny warstwa kaszubskiej semantyki*, „Prace Filologiczne”, 1992, XXXVII, s. 193-198.

warstwy leksykalne³⁵ a także procesy innowacyjne³⁶, jeszcze inne poświęcone są budowie, dziejom i etymologii poszczególnych wyrazów kaszubskich. Autorami tych ostatnich są – prócz zespołu związanego z AJK³⁷ – również sławiści opracowujący *Słownik prasłowiański*³⁸. Nadal też pojawiają się prace sytuujące kaszubską leksykę w szerszym kontekście językowym³⁹, a także rekonstruujące jej dawny obraz dialektalny na podstawie zachowanych zapisów z XIX wieku⁴⁰.

Syntezą dotychczasowych badań nad kaszubskim słownictwem jest książka H. Popowskiej-Taborskiej i W. Borysia *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*⁴¹, omawiająca m.in. leksykę kaszubską w świetle słownictwa staropolskiego, jej nawiązania do polskich obszarów dialektalnych, specyficzne archaizmy leksykalne, późniejsze procesy innowacyjne oraz związki z innymi językami słowiańskimi.

W tym czasie rodzi się koncepcja opracowania *Słownika etymologicznego kaszubszczyzny*⁴². Autorzy tego zakrojonego na szereg lat zamierzenia⁴³ pracują

³⁵ K. Handke, *Odchodzące słownictwo kaszubskie*, „Rocznik Gdański”, 1993, LIII, 1, s. 139-144.

³⁶ Por. np. H. Popowska-Taborska, *Neologizmy i neosemantyzmy w słownikach kaszubskich Bernarda Sychty i Aleksandra Labudy*, „Prace Filologiczne”, 1986, XXXIII, s. 135-140.

³⁷ Por. np.: Z. Stieber, *Kaszubski retk 'przyładek'*, „Język Polski”, 1958, XXXVIII, s. 284-285; H. Popowska-Taborska, *Kasz. kutin (przyczynek do paralelizmów procesów nazwotwórczych)*, „Prace Polonistyczne”, XIV/XV, Poznań 1987, s. 211-214; J. Zieniukowa, *Nazwy liczb w dialekcie słowińskim*, [w:] *Studia kaszubsko-słowińskie*, pod red. J. Tredera, Łeba 1992, s. 163-173.

³⁸ Por. np. K. Herej-Szymańska, *Kaszubskie szutka*, „Język Polski”, 1976, LVI, s. 127-130; T. Szymański, *Polskie drobiazgi słownikowe*, 3. *Kasz. šulqta*, „Język Polski”, 1975, LV, s. 41-45; przede wszystkim zaś liczne prace W. Borysia, m.in.: *Ze studiów etymologicznych nad leksyką kaszubską*, „Prace Filologiczne”, 1981, XXX, s. 307-315; *Etymologie kaszubskie*, I, „Gdańskie Studia Językoznawcze”, 1991, V, s. 71-84 oraz *Etymologie kaszubskie*, II, „Gdańskie Studia Językoznawcze”, 1995 [1996], VI, s. 57-65.

³⁹ Jak np.: H. Popowska-Taborska, *Z rozważań nad dawnymi językowymi związkami prusko-pomorskimi*, „Rocznik Slawistyczny”, 1991, XLII, 1, s. 59-67; W. Boryś, *O mylnej interpretacji etymologicznej pewnych słowiańskich zapożyczeń z języka niemieckiego*, [w:] *Wort und Name im deutsch-slavischen Sprachkontakt*, Köln-Weimar-Wien 1997, s. 149-155.

⁴⁰ Por. w związku z tym prace E. Rzetelskiej-Feleszko analizujące materiały Atlasu G. Wenkera, jak np.: *Materiały do „Deutscher Sprachatlas” Georga Wenkera z 1879-1880 roku i ich przydatność do badania dialektów kaszubskich i słowińskich*, „Rocznik Gdański”, 1995, 55, z. 1, s. 99-106; też, *O badaniu przeszłości dialektów kaszubskich na podstawie Atlasu G. Wenkera*, [w:] *Symbolae slavisticae* dedykowane Pani Profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej, Warszawa 1996, s. 245-254; też, *Zmiany w kaszubskich kontyuantach *-ā pomiędzy rokiem 1880 a 1955-1965*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 2, pod red. R. Wosiak-Śliwy, Gdańsk 1997, s. 61-76.

⁴¹ H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996, ss. 434.

⁴² W. Boryś, *Projekt etymologicznego słownika kaszubszczyzny*, Wiener Slavistisches Jahrbuch, Band 37/1991, s. 135-140; H. Popowska-Taborska, *Pewne problemy metodologiczne związane z opracowywaniem Słownika etymologicznego kaszubszczyzny*, [w:] *Językoznawstwo synchroniczne i diachroniczne*, red. J. Sambor, J. Linde-Usiekiewicz, R. Huszcza, Warszawa 1993, s. 229-234. Pierwszą zapowiedzią tej pracy był artykuł H. Popowskiej-Taborskiej, *Die Bedeutung peripherer Sprachgebiete für die etymologische Forschung (im Zusammenhang mit dem Projekt der Erarbeitung der „Kaschubischer Etymologien“)*, „Zeitschrift für Slavistik”, 1979, XXIV, 1, s. 100-104.

obecnie nad tomem piątym, ostatnim. Całość edycji zawierać będzie blisko cztery tysiące haseł. Ten dyferencjalny w stosunku do współczesnej polszczyzny ogólnej Słownik ma ambicję ukazania dziejów poszczególnych słów „w czasie i przestrzeni”. Analizuje leksykę kaszubską, kładąc nacisk na jej archaiczny bądź innowacyjny charakter i rozpatruje poszczególne wyrazy na możliwie najszerszym słowiańskim tle językowym; uwzględnia również dawniejsze zapożyczenia (głównie z sąsiadujących z kaszubszczyzną dialektów dolnoniemieckich).

Sytuacja obserwowana obecnie na Kaszubach, związana z ożywioną i świadomie ukierunkowaną działalnością inteligencji kaszubskiej zmierzającej do stworzenia kaszubskiego języka literackiego, skierowała uwagę badaczy kaszubszczyzny na **zachodzące tu współcześnie zmiany dotyczące języka**. Przy okazji odżyła trwająca od ponad stulecia dyskusja, czy kaszubszczyznę uważać należy za język, czy dialekt⁴⁴ oraz zrodziła się potrzeba bardziej szczegółowego opisu zachodzących tu współcześnie procesów językowych⁴⁵. Tworzenie i upowszechnianie kaszubskiej ponaddialektalnej normy językowej poddają obserwacji i opisowi H. Popowska-Taborska⁴⁶ i J. Zieniukowa⁴⁷. Ta ostatnia postuluje w najbliższej przyszłości: badania języka i stylu współczesnej kaszubskiej literatury pięknej, śledzenie odbio-

⁴³ W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, wyd. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, t. I (A-Ć) Warszawa 1994 ss. 272, t. II (D-J) Warszawa 1997, ss. 361, t. III (K-O) Warszawa 1999, ss. 377, t. IV (P-S) Warszawa 2002, ss. 389.

⁴⁴ Por. H. Popowska-Taborska, << Język czy dialekt? >> – *raz jeszcze o statusie kaszubszczyzny*, „Język Polski” 1988, LXVIII, s. 87-96; tejsze, *Język a tożsamość – casus kaszubszczyzny*, [w:] *Język a tożsamość na pograniczu kultur*, pod red. E. Smułkowej i A. Engelkind, Białystok 2000, s. 171-176; E. Rzetelska-Feleszko, *Dlaczego dialekt słowiński nie stał się językiem?*, „Język Polski” 1988, LXVIII, s. 97-101; J. Zieniukowa, *Ewolucja poglądów na status kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna – Kaszëbizna...*, s. 61-70; tejsze, *Kaszubszczyzna*, [w:] *Język polski*, seria *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, red. S. Gajda, Opole 2001, s. 477-491.

⁴⁵ H. Popowska-Taborska, *The present-day linguistic situation in Kashubian*, [w:] *Language Minorities and Minority Languages in Changing Europe*, Gdańsk 1997, s. 317-321; tejsze, *Integracja małych społeczności językowych w dobie wielkiej integracji europejskiej (na przykładzie Kaszubów)*, [w:] *Zmiany i rozwój języka oraz tożsamości narodowej – trendy w procesie integracji europejskiej*, Kraków 2002, s. 237-243; J. Zieniukowa, *Powstawanie i funkcjonowanie języków literackich małych grup etnicznych. Paralele i kontrasty kaszubsko-łużyckie*, [w:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc...*, s. 205-216.

⁴⁶ H. Popowska-Taborska rec.: E. Breza, J. Treder, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1975 – „Język Polski”, 1977, LVII, s. 76-80; tejsze, *Neologizmy leksykalne powstające w trakcie tworzenia kaszubskiego języka literackiego*, [w:] *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych*, red. E. Wrocławska, Warszawa 1994, s. 121-127; tejsze, *Specyfika kaszubskich innowacji leksykalnych w „Słowniku polsko-kaszubskim” Jana Trepczyka*, „Slavia, časopis pro slovanskou filologii”, R. 68, Praha 1999, s. 69-74.

⁴⁷ J. Zieniukowa, *Współczesna kaszubszczyzna w tekstach stylu wysokiego*, [w:] *Między kulturą „niską” a „wysoką”. Zjawiska językowe, literackie, kulturowe*, red. M. Korytkowska, Z. Darasz, G. Miniczew, Łódź 2001, s. 315-326; tejsze, *O badaniach nowych, wprowadzonych pod koniec XX wieku form komunikacji w języku kaszubskim*, [w:] *Badania kaszuboznawcze w XX wieku...*, s. 260-271; tejsze, *Tworzenie tekstów religijnych jako środek budowania prestiżu języka mniejszościowego. Na przykładzie kaszubszczyzny*, [w:] *O doskonałości*, red. A. Maliszewska, cz. I, Łódź 2002, s. 413-427.

ru kaszubskiego stylu wysokiego przez ich kaszubskiego i nie-kaszubskiego adresata, obserwację procesu upowszechniania się kaszubskiego języka literackiego⁴⁸.

W możliwie **najbardziej odległą językową przeszłość kaszubszczyzny** cofa się z kolei obecnie H. Popowska-Taborska, starająca się odpowiedzieć na pytanie, co w świetle zgromadzonych przez lata materiałów językowych powiedzieć można o najwcześniejszych dziejach Kaszubów⁴⁹.

Na zakończenie tego przedstawionego z konieczności w bardzo znacznym skrócie zarysu badawczych dokonań przypomnieć należy o wieloletnim udziale przedstawicieli IS PAN w licznych organizowanych na Kaszubach imprezach naukowych, m.in. stały udział w cyklu konferencji „Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś” oraz autorskie uczestnictwo H. Popowskiej-Taborskiej, E. Rzetelskiej-Feleszko i J. Zieniukowej w wydawnictwach: *Kaszubszczyzna – Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001 oraz *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2002.

Prowadzone w Instytucie Sławiastyki PAN badania kaszuboznawcze zaowocowały tak znaczną liczbą prac, że zaledwie część z nich byłam w stanie zasygnalizować w niniejszym artykule. Po dalsze odsyłam do *Bibliografii prac dotyczących Pomorza (Gdańskiego)*, sporządzonej przez J. Tredera („Gdańskie Studia Językoznawcze”, 1991, V, s. 139-186) oraz do bibliografii poszczególnych uczestników tych badań:

- K. Handke [w:] K. Handke, *Rozważania i analizy językoznawcze*, Wybór prac wydanych z okazji 65. urodzin Autorki, Warszawa 1997, s. 13-26;
- H. Popowskiej-Taborskiej [w:] *Symbolae slavisticae* dedykowane Pani Profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej, Warszawa 1996, s. 19-38;
- E. Rzetelskiej-Feleszko [w:] *Onomastyka i dialektologia*. Prace dedykowane Pani Profesor Ewie Rzetelskiej-Feleszko, Warszawa 1997, s. 15-32;
- J. Siatkowskiego [w:] „Prace Filologiczne”, 1999, XLIV, s. 13-34;
- Z. Topolińskiej [w:] *Problemy opisu gramatycznego języków słowiańskich*, Warszawa 1991, s. 9-22 oraz [w:] *Slavistički Studii*, X, Skopje 2002, s. 17-46;
- J. Zieniukowej [w:] *Śląskie studia lingwistyczne*, Katowice 2003, s. 9-22.

⁴⁸ J. Zieniukowa, *O badaniach nowych...*, s. 271.

⁴⁹ H. Popowska-Taborska, *Wczesne dzieje północno-zachodniej Słowiańszczyzny w świetle faktów językowych*, [w:] *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*, pod red. J. Ruska i W. Borysia, Warszawa 1998, s. 125-130; tejsze, *O archaiczności kaszubszczyzny i o jej domniemanym pochodzeniu*, „Acta Cassubiana”, t. IV, 2002, s. 225-241; tejsze, *O domniemanym pochodzeniu Kaszubów*, „Język Polski”, 2003, LXXXIII, s. 16-22. Dwa ostatnie artykuły stanowią polemikę z prof. W. Mańczakiem.

Post scriptum:

W roku 2000 ukazała się pięknie wydana przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski i Ostsee Akademie książka *Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów*⁵⁰, zawierająca piętnaście artykułów o bardzo różnorodnej tematyce (i – przynajmniej – również o dość zróżnicowanym poziomie). Nie zamierzam cytować tu długiej listy uwag, które w swoim czasie przekazałam Redakcji tej książki. Wiele z nich wynikało ze złej korekty poszczególnych partii, inne niestety sięgały głębiej⁵¹. Książka w swoim zamierzeniu obrazować miała współpracę polsko-niemiecką... Znajdujemy w niej jednak tylko dwóch niemieckich autorów. Jednym z nich jest Friedemann Kluge, który zamieścił tu artykuł poświęcony badaczom języka kaszubskiego (s. 619-650). W tym z konieczności bardzo lakonicznym przeglądzie, niepozabawionym miejsc polemicznych⁵², znajdujemy rozdziałik zatytułowany *Zdzisław Stieber i jego „szkoła kobiet”*.. Epitet ten, mający oczywiście źródło w molierowskiej „szkole żon”, stracił na wymowie w trakcie tłumaczenia na język polski, który nie ma wspólnego określenia na żonę i kobietę, ale i bez tego na pewno nie powinien znaleźć się w poważnym (nie prześmiewczym) opracowaniu. W tymże rozdziałiku podane są zresztą całkiem niezgodne z prawdą szczegóły biografii naukowej H. Popowskiej-Taborskiej i Z. Topolińskiej. Krótko mówiąc, nie wszystko podoba mi się w firmowanej przez Instytut Kaszubski księdze i daleka jestem od entuzjazmu jej recenzenta, Zbigniewa Zielonki, wyrażonego w czwartym tomie „Acta Cassubiana” (s. 375-384). Dlatego to właśnie w „Acta Cassubiana” postanowiłam zamieścić artykuł szerzej relacjonujący prace warszawskiej „szkoły kobiet”.

⁵⁰ *Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów. (Historia i współczesność)/ Kaschubisch-Pommersche Heimat. (Geschichte und Gegenwart)*, red. J. Borzyszkowski, D. Albrecht, Gdańsk/Danzig – Lübeck/Lubeka 2000, ss. 807.

⁵¹ Tak na przykład trzy pozycje zmarłego niedawno badacza kaszubszczyzny, Friedhelma Hinze, przypisano w Wykazie literatury... Friedrichowi Lorentzowi, powtarzając zaś jedną z nich jako (jedyną) pracę F. Hinze, popełniono w jej tytule rażąco błęd.

⁵² Trudno na przykład pojąć, dlaczego Jan Niecisław Baudouin de Courtenay, słusznie uznany przez F. Kluge za polskiego językoznawcę, obdarzany jest konsekwentnie – zarówno w niemieckiej, jak w polskiej wersji książki – francuską wersją imienia *Jean*, której nigdy przecież nie używał.